

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ERZURUM'DAKİ İLK GÜNLERİ VE İSTİFASI

Arş.Gör.Mehmet OKUR*

Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde Samsun, Vezirköprü ve civarında Pontus Rum çetelerinin Türk köylerine baskısı giderek artmış, fakat İtilâf devletleri, özellikle İngilizler Türklerin Rumlara tecavüzde bulunduğunu iddia ile hükümet tarafından asayişin sağlanmasını istemişlerdi¹. Bölgeden gelen raporları inceleyen Harbiye Nazırı Şakir Paşa bu göreve Mustafa Kemal Paşa'yı uygun bulmuş ve 30 Nisan 1919'da Mustafa Kemal Paşa 9.Ordu Müfettişliği görevi ile bu bölgeye tayin edilmiştir².

16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan hareket eden Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki 23 kişilik heyet 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktı³. Samsun'dan Havza'ya oradan da yoluna devamla Amasya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa burada önemli kararlar aldı. Bu tarihlerde Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi 17 Haziran 1919'da Vilâyet Kongresi'ni topladı. 5 gün süren bu kongre Ermeni Meselesini tartışmış ve muhtemel bir Ermeni katliamına karşı gerekli tedbirler alınmasına karar vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyet 26 Haziran'da Erzurum'a gitmek üzere Amasya'dan ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'a doğru geldiğini haber alan Sivas Valisi Reşit Paşa telaşlanmış ve Dahiliye Nazırlığı'na

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi

1 Selahattin Tansel, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922), Ankara, 1965, s.36.

2 Mesut Aydın, Milli Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulum Gizli Cemiyetler, İstanbul, 1992, s.14.

3 Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.I, Ankara, 1993, s.246.

telgraf çekerek Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ne gibi bir işlem yapılmasını sormuş ve "mazul bir genarale yapılması gereken muameleyi yapınız", şeklinde cevap almıştı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da 27 Haziran 1919'da Sivas'ta törenlerle karşılanmıştı⁴.

28 Haziran'da Sivas'tan Erzurum'a hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 3 Temmuz'da⁵ Kâzım Karabekir Paşa, Vali Münir Bey, Hoca Raif Efendi, Mazhar Müfit Bey, Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti idare heyeti ve vatandaşlar⁶ tarafından bu bölgenin güzel bir adeti olarak şehrin ilk görüldüğü yer olan Ilıca'da karşılandı. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindeki heyet burada biraz dinlendi. Erzurum halkının vatan segisi duygusundan ve kendisini karşılayışlarından çok memnun kalan Mustafa Kemal Paşa geceyi Kolordu'da geçirdi. Ertesi gün beraberindeki heyetle beraber Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni ziyaret etti ve cemiyetin çalışmaları hakkında bilgi aldı. Kongre hazırlıkları ile uğraşan Cemiyetin çalışmalarından çok memnun kaldı. Hatta bu memnuniyetini daha sonra Nutuk'da şöyle ifade etmiştir⁷.

"Baylar, Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin 3 Mart 1919 günü, bir çalışma kurulu meydana getirilerek kurulmuş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 yılı Temmuz'un Onuncu günü Erzurum'da bir Doğu İlleri Kongresi toplamaya karar verdi. Benim daha Amasya'da bulunduğum günlerde, Haziran ayı içinde, doğu illerine delege göndermeleri için öneri ve çağrı mektubu yolladı. İllerden delege getirilmesi için, o günden başlayarak benim Erzurum'a varışıma değin ve ondan sonra da bu konuda olağanüstü bir çaba gösterdi"⁸.

4 Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, İstanbul, 1991, s.21-24.

5 Saruhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.I, s.351.

6 Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara, 1966, s.23.

7 Cevat Dürsumoğlu, Milli Mücadele'de Erzurum, Ankara, 1946, s.90-91.

8 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk-Söylev, Cilt I, Ankara, 1989, s.63.

Mustafa Kemal Paşa, 5 Temmuz 1919'da 15 Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ve yanında bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mebusu Süreyya Bey, Kurmay Başkanı Kâzım Bey, Kurmay Hüsrev Bey ve Doktor Refik Bey'le bir toplantı yaptı. Bu konuşmada Mustafa Kemal Paşa en elverişsiz durumları, genel ve kişisel tehlikeleri, her ihtimale karşı nelerin göze alınması gerektiği üzerinde durdu⁹. Bunlar; özet olarak şöyledir. "Muhasım devletler Osmanlı İmparatorluğu'nu mahvetmeye karar vermişler, bu kararlarını takbik edebilmek için de her türlü maddi ve manevi tecavüzü yapmaktan geri kalmıyorlar. Hükümet ise onların bu tecavüzlerine miskinçe katlanıyor.

Millet ise vatanlarını kurtarmak ve müdafa etmek için muhtelif isimler ile cemiyetler teşkil etmektedirler. Orduda yorgunluk ve bitkinliğine rağmen vatanın parçalanmasını önleyeci çareler aramakla meşguldür"¹⁰. Yine bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, Milli hakimiyete dayanan kayıtsız, şartsız müstakil bir Türk devleti kurmak için çok hızlı bir şekilde teşkilatlanmak gerektiğini belirttikten sonra, muhtemel tehlikelere karşı göğüs germek azmi ve kararlılığında olmayanlarla işbirliği yapmayacağını bildirdi¹¹. Mustafa Kemal Paşa bir yandan da İstanbul'la ilişiği kesmeyip, muhabereyi uzatmakta¹², millet ve memleket çıkarlarına aykırı bazı tebliğlerde bulunması ihtimali olan hükümetin bu faaliyetlerini durdurmak için komutanlara telgraflar göndermekte idi.

Mustafa Kemal Paşa'nın bütün geri çağırımlara rağmen faaliyetlerine devam etmesi İstanbul hükümetini huzursuz ediyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesi için Dahiliye Nazır Ferit Paşa makina başında onunla konuşarak ikna etmeye çalıştı¹³. 5 Temmuz'da başlayan görüşme 6

9 Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk-Söylev, Cilt I, s.61.

10 Zeki Başar, Erzurum Kongresi, Erzurum, 1979, s.49-50.

11 Tansel, Mondrostan Mudanya'ya, s.29-30.

12 Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, s.63.

13 Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, s.29-30.

Temmuz'a kadar devam etti. Ferit Paşa bu görüşmede adeta yalvarır şekilde konuşuyor ve Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesini istiyordu¹⁴. Mustafa Kemal Paşa ise, memleketlerinin Ermenilere vaad edildiğini bilen, bu sebeple de heyecan içinde bulunan Doğu Anadolu halkı arasında kalacağını bildiriyordu¹⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesi için İstanbul hükümeti üzerindeki İngiliz baskısı giderek artıyordu. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ve işgal kuvvetleri Başkomutanı General Milne Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağrılması ve uyanmaya başlayan ulusan akımın bastırılması için gayret sarfediyorlardı¹⁶. Nihayet 8 Temmuz'da İstanbul hükümeti Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu komutanlığından azlini açıkladı. 3.Orduya bağlı Kolordu Komutanlıklarına gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa'nın yerine Kâzım Karabekir Paşa'nın atandığını bildirdi¹⁷.

Esasında İngilizlerin baskısıyla ordudan atılmak üzere olduğunu Cevat Paşa aracılığıyla öğrenen Mustafa Kemal Paşa, istifa metni kendisine ulaşmadan istifasını bir genelge ile duyurdu. Bu genelgede Mustafa Kemal Paşa, vatani ve milleti parçalamak tehlikesinden kurtarmak, Ermeni ve Yunan emellerine, kurban etmemek için açılan Ulusal Mücadele'de askeri görevinin engel olduğunu bu nedenle askerlik görevinden çekildiğini bundan sonra kutsal gaye için milletle beraber hareket edeceğini bildirmiştir¹⁸.

Mustafa Kemal Paşa bu hareketiyle gerçek bir kumandan olduğunu göstermiştir. Artık o sade bir vatandaştan başka birşey değildir. Elinde hiçbir güç yoktur. Bütün rütbe ve insanlarını kaybetmiştir. Şimdi onun kafasında, acaba emirleri dinlenecek midir? kuşkusudur¹⁹. Nitekim ertesi gün

14 Kâzım Karabekir , İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1993, s.103.

15 Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya, s.34.

16 Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Ankara, 1995, s.90.

17 Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, s.64.

18 Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C.I, s.91.

19 Paul Dumont, Mustafa Kemal, Ankara, 1994, s.32.

Kurmay Başkanı Kâzım Bey'le oturmuş resmi telgrafları elden geçiriyorlardı. İş bittipde Mustafa Kemal'e, kahve ısmarlandığı sırada Kâzım Bey ayağı kalkarak, sükunetle "Paşam dedi; ordudan istifa etmiş bulunuyorsunuz, artık sizin yanınızda göreve devam edemem, İzninizle Kâzım Karabekir Paşa'ya bana başka bir görev vermesini rica edeceğim. Bu kağıtları kime devredebilirim..."

Mustafa Kemal Paşa'nın yüzü bembayaz oldu. Kâzım Bey'in bu davranışı onu öyle sarsmıştı ki, sadece: "Öyle mi Beyefendi Pekâla, diyebildi. Evrakı Hüsrev Bey'e teslim edebilir, sonra çıkıp gidebilirsiniz dedi". O esnada odada bulunan Rauf Bey onu yatıştırdı²⁰. Daha sonra kâzım Karabekir Paşa geldi ve komutasındaki askerleri ile beraber bundan böyle emirlerine amade olduklarını bildirdi²¹. Kâzım Karabekir Paşa'nın bu hareketi onun kendisine olan güvenini tekrar sağladı²². Mustafa Kemal Paşa'nın istifasından sonra Vilâyat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti bir toplantı yaparak Heyet-i faale başkanlığına Mustafa Kemal Paşa'yı getirdiğini açıkladı²³.

10 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa başkanlığında ilk Heyet-i Faale toplantısı yapıldı. Bu toplantıya Raif Efendi, Heyet-i İdare azalarından emekli binbaşı Süleyman Bey, emekli binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Müdürü Necati Bey, Dursunbeyzade Cevat Bey ayrıca Rauf Bey ve Kâzım Karabekir Paşa'da katıldı. Bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa, bir harita üzerinde dünyanın o günkü askerî ve siyasî durumunu en ince ayrıntılarına kadar izah etti. Daha sonra kurtuluş için Milli Müdafaadan başka çare olmadığını, bunun da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleriyle mümkün olacağını, savaşın sonunda itilaf devletlerinin hiçbirşey yapamayacaklarını söyledi.

20 Lord Konross, Atatürk İstanbul, 1988, s.222-223.

21 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.64.

22 Lord Kinross, Atatürk, s.222-223.

23 Goloğlu, Erzurum Kongresi, s.64.

Heyet-i faale daha sonra ikinci kez toplanarak kongrenin 23 Temmuz'da açılmasına ve vilayetlere bildirilmesine karar verdi²⁴.

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 arasında faaliyet gösteren Erzurum Kongresi çalışmaları ve almış olduğu kararlarıyla Milli Mücadeleye yön vermiş, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi benzerine az rastlanır bir başarı göstererek tarihe geçmiştir.

24 Dursunoğlu, Milli Mücadelede Erzurum, Ankara, 1946, s.94.